

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ПАРЛАМЕНТАРНИХ МОНАРХІЙ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Стаття присвячена аналізу політичного режиму парламентарних монархій Західної Європи. Ґрунтуючись на опрацьованому матеріалі автори роблять спробу пояснити феномен політичної стабільності європейських парламентарних монархій та підтримки серед населення такого режиму, а також виокремити досвід, який би могла запозичити з цього Україна.

The present article addresses the analysis of parliamentary monarchies of the Western Europe as political regime units. Grounding on the basis of material being researched authors make an attempt to explain the phenomenon of political stability of European parliamentary monarchies and the social support of such kind of regime and also figures out the experience useful for Ukraine.

Актуальність проблематики, обраної для дослідження в межах цієї роботи, зумовлюється кількома факторами. У першу чергу, феномен парламентарних монархій як різновиду політичного режиму є достатньо малодослідженою цариною для вітчизняної політологічної науки. Крім того, розвиваючи стосунки з провідними державами світу, Україні необхідно ґрунтовно вивчати особливості своїх партнерів і в тому числі їхні політичні режими. І, насамкінець, для достатньо молодій українській державі є доволі корисним вивчення особливостей функціонування та закономірностей розвитку політичних режимів розвинених країн світу з метою запозичення корисного досвіду.

Парламентарно-монархічна форма правління є доволі цікавою цариною в контексті дослідження проблематики політичних режимів держав світу. Монархія історично належить до найдавніших форм правління суспільними організаціями територіальних утворень, натомість феномен парламентарних монархій побачив світ все ж не так давно. Лиш за умови розвитку людства та примноження громадської участі в управлінні державними процесами, просуванням просвітництва та гуманістичних ідей правлячі верхівки у державах визнали можливість обмеження своїх владних повноважень. Чимало країн змінили монархічну форму правління на республіканську, причому як правило не еволюційним, а саме революційним шляхом, як то Росія під час Першої світової війни чи Німеччина, Австрія та Туреччина по її завершенні.

Однак низка країн, у першу чергу західноєвропейських, мають монархічний державний устрій і дотепер, звісно ж, за умови радше церемоніального значення суверена та його родини. Лиш у кількох країнах світу монархічний устрій лишився без суттєвих змін, і суверени наділені великими владними повноваженнями, а інколи й керівними у відношенні духовенства. Однак завдання розглянути феномен теократичних монархій та сучасних деспотій Азії та Африки не стоїть в контексті визначеної тематики.

Шлях еволюції парламентських форм правління від абсолютизму до парламентарної форми лежав через проміжну стадію – монархії конституційні. Як зазначає знаний вітчизняний науковець та державний діяч В. Шаповал, на відміну від абсолютних монархій, які були типовими для епохи феодалізму, конституційні монархії знаменували собою соціально-економічні і політичні перетворення періоду буржуазних революцій [1, с. 758-759].

Особливим різновидом конституційного монархізму є дуалістична монархія. За умови такого політичного режиму владні повноваження розділяються між монархом та парламентом, але при цьому монарх зберігає домінуючі позиції. Нерідко за такої форми правління добра частина членів парламенту призначається монархом, а його акти не вимагають контрастигування (тобто затвердження, візування) відповідним членом уряду чи органом.

Парламентарна монархія також передбачає владування монарха за власним правом, однак його повноваження, що визначені конституцією, є не настільки широкими як у викладених вище різновидах монархій, а на практиці ще більш звуженими та зведеними до суто церемоніальних. Відповідно до конституції монархи можуть бути взагалі не наділені формальними владними повноваженнями, як-то є у Швеції, наприклад, або ж їхня влада цілком розчиняється владою відповідних чиновників у належній їм сфері, які, здебільшого, і несуть відповідальність відповідно до закону за свої спільні дії з монархом. Зрозуміло, що за умов парламентарної монархії суверени не наділяються правом ветовання законодавчих актів, прийнятих парламентами.

Слід зауважити, що неодмінним елементом сучасної європейської монархії є конституція, що обмежує права суверена, а на практиці ж вони, фактично, зводяться до нуля. Конституції можна виокремити двох типів: откровені, тобто "даровані" монархом його народу, написані з волі самого монарха, та конституції, прийняті радше з народної ініціативи. Зрозуміло, що через численні зміни, що вносилися до конституцій європейських держав, фактично повністю стерлася різниця між тими повноваженнями, що від початку монархи самі приписали собі, та тими, які їм люб'язно запропонували представники народу.

Різновиди монархічного устрою держав завжди був у центрі уваги мислителів та науковців, і дослідженню такого феномену присвячена значна кількість праць. Серед українських науковців проблематику парламентарних монархій найбільш ґрунтовно вивчав уже згаданий доктор юридичних наук, професор Володимир Шаповал [2-3].

Цікавою видається робота російської дослідниці І. Бурової, яка вивчала особливості розвитку абсолютної монархії Великої Британії [3]. Змістовною видається і друга частина дослідження цієї авторки, яку вона присвятила саме проблематиці конституційного монархізму у Великій Британії [4]. Доволі змістовними і не менш цікавими видаються і класичні праці відомих філософів, науковців та політичних діячів з приводу функцій, місця і призначення монархізму у системі владних відносин. Останнім часом спостерігається поява ґрунтовних наукових праць, присвячених малодослідженій проблематиці світового досвіду монархізму на прикладі окремих держав [5].

Надзвичайно цікавою видається серія наукових розвідок німецької дослідниці М. Шад, що присвячена королівським династіям сучасної Європи. Авторка не тільки детально розкриває головні моменти історичного становлення правлячих нині монаршій домів, але й аналізує роль і місце сучасних суверенів в управлінні європейськими країнами. Значимими видаються і англійські джерела, присвячені дослідженню британського парламентаризму у різні його епохи [7].

Аналізуючи характерні особливості політичних режимів в контексті дослідження феномену парламентар-

них монархій, найкращим прикладом для цієї царини видається Велика Британія. Держава, що не має і на сьогодні конституції, замість якою присутня величезна низка законів і кодексів, багато з яких були схвалені ще часів Середньовіччя, є все ж взірцем політичної стабільності та злагодженого функціонування державних інститутів на засадах справедливості і закону.

"Неписана конституція" Великої Британії складається з різних нормативних норм, лише частина з яких офіційно визнається юридичними [9, с. 328-329]. Серед них є і Велика хартія вольностей 1215 року, дарована англійському народові королем Джоном Безземельним під тиском повсталих баронів, Білль про права 1689 р., Акт про престолонаслідування 1701 р., і закони про Парламент 1911 та 1949 рр., закони про вибори та місцеве самоврядування тощо.

Політична система Об'єднаного Королівства є надзвичайно цікавою та унікальною. Розвиваючись протягом століть, вона є уособленням колоритної британської історії. Великобританію традиційно називають "батьківщиною парламенту". Британський Парламент є одним з найдавніших у світі. Він веде своє походження ще від вітангемотів – рад аристократії англосаксонського періоду, Нормандської великої ради та національної ради, яку вперше скликав Симон де Монфор у 1264 році [9, с. 481]. Але слід зауважити, що твердження про те, що Велика Британія є батьківщиною парламенту викликає певний сумнів, адже ще у X ст. в Ісландії було скликано парламент Альтинг, що мав усі атрибути представницького органу законодавчої влади. З іншого боку, у плані розбудови парламентських механізмів та розвитку парламентаризму в цілому Велика Британія все ж була першою з-поміж інших країн світу.

Сформована у Об'єднаному Королівстві політична система в XIX та початку XX століття справедливо вважалася джерелом стабільності, в той час коли інші країни переживали революційні заворушення. Політико-правова система Великої Британії має ще одну суттєву відмінність від інших європейських країн: на відміну від країн континентальної Європи, де права і свободи декларуються у конституціях, тобто у позитивний спосіб, Велика Британія має негативний характер їхнього декларування – що не заборонено прецедентними законами, це дозволяється виконувати [10, с. 329].

Цікаво, але уряд Великої Британії – Кабінет міністрів – якому реально належать найбільші важелі щодо управління державою, фактично не визначений у писаних законодавчих джерелах. Адже Кабінет міністрів визначається ще феодальними законами як один з структурних підрозділів Таємної ради – дорадчого органу вищої дворянської знаті при монарху. Надзвичайно широкі повноваження надаються прем'єр-міністрові, який є лідером партії, що перемогла на виборах до Палати громад, нижньої палати Парламенту та як і всі інші члени уряду призначається монархом, причому, без участі жодної з палат парламенту. Зрозуміло, що процедура призначення уряду монархом є радше формальністю, адже йдучи на вибори партія вже має виважено сформовану команду професіоналів, і усередині керівних слоїв партії злагоджено вирішено, якому з її активістів дістанеться який пост.

Уряд має політичну підтримку Палати громад і користується нею доти, поки нижня палата британського парламенту не висловить недовіру урядові, або ж не проголосує проти якоїсь важливої урядової ініціативи. Важливо, що члени Кабінету міністрів є одночасно членами Палати громад, і тому у Великій Британії немає характерних для України вибухів демагогії, пов'язаних з "порушенням основного закону через суміщення посад".

Важливим елементом політичної палітри Великої Британії є і тінювий кабінет. Формулювання цей термін веде зовсім не від асоціацій з тінювою економікою, адже мається на увазі що ця опозиційна структура як тень слідує за урядом. Тінювий кабінет може формуватися опозиційною партією за зразком Кабінету міністрів, а його члени мають вивчати діяльність уряду вказуючи на його помилки. Як правило, після перемоги опозиції на виборах члени тінювого кабінету стають реальними міністрами. Характерною особливістю для політики Великої Британії є злагодженість та самовіддана праця заради своєї держави, тому спостерігається вельми конструктивна співпраця членів тінювого кабінету з урядом. Члени тінювого кабінету "не бігають за урядовцями з чорним піаром", як це спостерігається часто у молодих демократії, а допомагають покращити життя британців і британок своїми коректними порадами щодо законодавства та діяльності уряду.

Слід підкреслити, що за законами Великої Британії кожна партія, що провела до палати громад двох або більше своїх представників, може офіційно вважатися опозицією, формувати тінювий кабінет та отримувати гроші з державної скарбниці на ведення опозиційної діяльності. Так, на виборах 1945 р. до парламенту Великої Британії потрапили навіть два представники Комуністичної партії Великої Британії, що скорше стало виключенням для політичної практики Туманного Альбіону.

Справжнім центром політичного життя Великої Британії є Парламент. Нижня палата – Палата громад британського парламенту складається з 659 депутатів (до 1996 – 651), які представляють одномандатні виборчі округи [11, с.482]. Після законів 1832, 1867 та 1884 рр., які значно розширили число виборців, до Палати громад мали змогу потрапити і робітники, а в 1834 р. сталася остання зміна уряду в інтересах монарха – надалі без участі Громад таке видавалося вже неможливим. Подальший розвиток подій засвідчив розширення повноважень Палати громад у політичній комунікації Великої Британії як представницького органу з народним мандатом. Парламентські запити, комісії, що діють на постійній основі та профільні парламентські комітети, створені у 1979 р., забезпечують реальний контроль над урядом з боку Палати громад. Однак, як слушно зауважує британський науковець Джонатан Бербері, перемога, яку колись здобула Палата громад, узявши гору над необраною виконавчою владою [11, с. 475-476], перетворилася на поразку в руках обраної виконавчої влади, адже більшість повноти влади належить все ж урядові.

На рубежі ХХ-ХХІ ст. ми спостерігали дивовижне явище: трансформацію партійної системи Великої Британії з традиційної двохпартійної у трьохпартійну. Адже партія ліберальних демократів, колишня ліберальна партія, що зійшла на манівці після Першої світової війни та була замінена лейбористами у політичному житті Великої Британії, цілком відродилася. Так, якщо протягом ХХ століття ліберальні демократи отримували на виборах жменьку парламентських місць, то на виборах 2005 р. вони здобули вже понад півсотні місць, а ще більше крісел за ними у Палаті лордів.

На виборах до Палати громад 5 травня 2005 р. лейбористи здобули 356 місць (проти 412 у 2001 р.), консерватори провели 197 своїх представників (проти 166 на виборах 2001 р.), ліберальним демократам дісталось 62 місця (проти 52 здобутих у 2001 р.) [12, с. 68]. По дев'ять місць отримали Шотландська національна партія та Демократичний союз. В цілому ж в палаті громад Великої Британії було представлено до десятка партій, деякі з яких, як то Ольстерська національна партія, мали взагалі лише одне місце.

6 травня 2010 р. відбулися вибори до Палати громад Великої Британії, за результатами яких було обрано 649 з 650 депутатів. 306 місць дісталися Консервативній партії, 258 отримала Лейбористська партія, і лиш 57 – Ліберально-демократична партія. Остання мала підтримку чи не 28% населення, майже рівносильну підтримці лейбористів, однак через мажоритарну систему виборів змогла провести ще менше своїх кандидатів до парламенту, ніж на виборах 2005 року. 28 місць здобули інші партії, зокрема уперше до складу Парламенту увійшли такі політичні сили, як Зелена партія Уельсу та партія "Альянс". Оскільки жодна з партій не отримала більшості, після виборів британці спостерігали нелегкий та напружений діалог щодо створення коаліції. Так, проект створення коаліції між лейбористами, ліберальними демократами та представниками маленьких партій не відбувся, і Велика Британія отримала коаліцію у форматі консерваториї + ліберальні демократиї. Головою уряду став лідер Консервативної партії Девід Камерон, його заступником – лідер ліберальних демократів Нік Клегг, який, до речі, має українське коріння, що може втілювати певні надії у євроінтеграційні аспірації України. Спікером Палати громад став консерватор Джон Беркоу. На прикладі виборів 2010 р. політичний клас Великої Британії переконливо довів свою здатність працювати не тільки на монопартійній, а й коаліційній основі, та мистецтвом переговорів і політичного компромісу швидко створювати стійку коаліцію.

Палата лордів Великої Британії є окремою царинною для наукових досліджень, оскільки перебуває у стадії довготривалого реформування, що зумовлює величезне поле для маневру науковця. Останнім часом спостерігається поява солідних наукових праць, присвячених дослідженню проблематики Палати лордів, причому як вітчизняних [13-14], так і зарубіжних [15]. Структура верхньої палати Парламенту Об'єднаного Королівства та її склад дають повну підставу стверджувати, що такий політичний інститут є унікальним, і не має аналогів у світі, тому інтерес до неї ніколи не вщухав. Останніми роками інтерес до неї тільки підвищився, що зумовлюється кардинальними змінами у Палаті лордів, зумовленими реформою лейбористського уряду Тоні Блера.

На сьогоднішнє питання реформи Палати лордів є надзвичайно актуальним. У нас на очах кардинально змінюється, пристосовуючись до реалій сучасності одна з найстаріших та найдосконаліших політичних систем світу.

Реформістські ідеї стосовно Палати лордів почали активно з'являтися з кінця XIX століття, але найбільшого розмаху вони набули в завершенні XX століття.

На виборах 1997 року лейбористи проголосили такий тип реформи верхньої палати своєю метою. Здобувши перемогу, Тоні Блер та його команда почали рішуче діяти.

Перед тим, як представити Палаті громад такий законопроект (19 січня 1999 року), лейбористи 2 грудня 1998 року досягли домовленості з віконтом Чарнборном, лідером Консервативної партії стосовно того, щоб 92 спадковим перам було дозволено залишитися в Парламенті до наступної стадії реформи.

Закон Про Палату лордів (що був, до речі, доволі невеликий за обсягом – він містив лише п'ять статей) був остаточно ухвалений 11 листопада 1999 року, і завдяки йому в Палаті лордів стало майже вдвічі менше членів.

Право членства в Палаті лордів втратили, таким чином, і члени королівської родини. Разом із тим пери зберегли свої титули та здобули право балотуватися в Палату громад, бути присяжними засідателями в судах [16].

На сьогоднішній день до її складу входять 92 спадкових пери, єпископи та деякі інші представники

англіканської церкви, лорди – судді та довічні пери (цей титул було запроваджено Законом про довічне перство 1958 року).

Слід зауважити, що кожна з провідних політичних партій Об'єднаного Королівства має свою позицію щодо реформування Палати лордів, але, фактично, всі сходяться на тому, що вона має якщо не цілком, то здебільшого обиратися та спадкові пери мають бути виключені з неї.

Треба наголосити, що оскільки Палата лордів не має народного мандата, її законодавчі повноваження вже давно стали вторинними у порівнянні з Палатою громад. З розвитком політичної системи і протягом другої половини XX століття особливо, лорди стали майже неспроможними стати перешкодою для рішучого уряду. Особливо після того, як під час лейбористського урядування 1945 – 51 пери – консерватори ухвалили рішення не блокувати ті частини лейбористської програми, що користуються широкою народною підтримкою, а в 1949 році Палата лордів, фактично, втратила можливість блокувати закони прийняті Палатою громад. Так, після цієї реформи Палата лордів може лише затримати запровадження законів на 13 місяців (в останній раз вона це зробила з законом 2004 року, що забороняв полювання на лисиць за допомогою собак). Що ж до фінансових законопроектів, то Палата лордів може лише на місяць затримати їх промульгацію після відповідної ухвали нижньою палатою.

Якщо, скажімо, до 1295 року до британського Парламенту входили лише духовні та світські лорди, то король Едвард I офіційно розширив коло представників народу у Парламенті, і відтоді кожне графство мало бути представленим двома лицарями, кожне місто – двома громадянами, і кожен округ – двома представниками. Першу сотню років свого існування членство в англійському парламенті виключно передавалося у спадок. Протягом 1330-х років новоявлених – за указом Едварда I – членів Парламенту стали називати громадами, і засідали вони окремо від найвищої знаті. Тепер Палата громад є визначальною у формуванні британської політики, оскільки вона наділена народним мандатом.

За британськими канонами, однопалатний парламент не може бути ефективним, оскільки однієї палати замало, щоб справлятися з усім пропонованим законодавством. Неодмінно потрібна друга палата, що виконувала б ревізійні функції стосовно першої. За таких умов верхня палата має бути наділеною значно більшими повноваженнями, ніж їх лорди мають зараз. Якщо варіант, встановлений законом 1911 року не влаштував британський політикум та суспільство, то на сьогоднішній статус Палати лордів по відношенні до Громад є аж надто дискримінаційним. Чим ближчою до народу буде Палата лордів, тим більше легальних підстав в неї буде, щоб сумніватися у рішеннях Палати громад. Тому логічно постане питання про необхідність перегляду розподілу повноважень між Громадами і Лордами. Навряд чи Громади будуть легко поступливими у такому питанні.

Протягом довгих століть політична система Великої Британії являла собою тріумвірат, в якому Палата лордів, що представляла інтереси аристократії, посідала середнє місце між Монархом та Палатою громад. 19 лордів – юристів уособлювали в собі найвищу справедливість, а 26 єпископів – англіканську церкву, державну релігію. Функції самої ж палати крізь віки пройшли еволюцію. Якщо за часів абсолютизму лорди були покликаними стримувати монарха, то зараз вони є просто критикуючим і коригуючим доповненням до Палати громад і уряду.

Виступаючи зі своєю щорічною промовою перед Парламентом, Її Величність наголосила, що уряд буде й надалі наполегливо працювати у напрямку реформування верхньої палати. Якою ж буде подальша доля Палати лордів, і до чого приведе довготривалий процес її реформування, нам зможе дати відповідь тільки час.

Конституційно-монархічна форма правління збереглася дотепер і в Іспанії. У 1700 р. онук Людовіка IV герцог Анжуйський посів іспанський престол, ставши королем Філіппом V. Згідно до Утрехтського договору 1713 р. нащадки Філіппа V відмовилися від прав на французький престол, який, власне, і був родинним гніздом Бурбонів. Після низки повалень та реставрацій династія Бурбонів знаходиться при владі в Іспанії сьогодні – нинішній король цієї піренейської країни Хуан Карлос II був коронований у 1975 р.

Як зазначає В.Шаповал, повноваження іспанського короля доволі вузькі навіть порівняно з іншими сучасними європейськими монархами [17, с. 130]. Конституція визначає функції монарха як символа державної єдності та правильного функціонування державних інститутів. Правом вето на парламентські закони іспанський суверен не наділений, а його укази вступають у закону силу лиш за умови їх затвердження відповідним міністром чи головою уряду. Король може розпустити парламент у разі неспроможності останнього призначити голову уряду, однак і таке рішення має бути контрасигнованим. Парламент Іспанії – Генеральні кортеси – має двохпалатну структуру, а виборчий ценз становить 18 років – як активний, так і пасивний. Нижня палата – Конгресс депутатів – має від 300 до 400 членів у своєму складі та обирається на 4 роки за пропорційною виборчою системою.

Прохідна межа в Іспанії вельми сувора – 7%. Верхня палата – Сенат – складається з представників іспанських провінцій – від кожної по чотири, причому островні провінції та іспанські заморські анклавні представлені меншим числом сенаторів, які обираються на чотири роки. Кандидатуру на пост голови уряду – Ради Міністрів – пропонує король, а затверджує нижня палата парламенту. Голова уряду може представити на розгляд короля пропозицію щодо розпуску парламенту, причому, як однієї, так і двох його палат. Уряд, у свою чергу, несе відповідальність перед парламентом, який може відправити його у відставку.

Представником бурбонської династії є, до речі, і інший глава європейської конституційної монархії – Великого Герцогства Люксембург, який править з 1964 року. Монарха доволі поважають у країні, адже його день народження є в Люксембурзі національним святом [18, с. 537-538]. Цікавою є структура Палати депутатів Люксембургу, що складається з 64 членів (населенням країни – 420 тис.чол.), та обирається на 5 років за пропорційною системою.

У парламенті діють три секції – фактично, аналоги комітетів в парламентах країн світу, що здійснюють попередній розгляд законопроектів. Велике значення має і Державна рада – вищий дорадчий орган, що призначається довічно главою держави. Згідно до конституції Великий герцог один має здійснювати державну владу, натомість реально вона належить уряду, очолюваному державним міністром. Уряд мусить складатися не менш як з трьох осіб, а міністерства є доволі скромними. Як правило, один член уряду керує кількома міністерствами.

Схожий спосіб державного устрою мають і інші парламентні монархії Західної Європи – Нідерланди, Бельгія, Данія, Норвегія і Швеція. З-поміж своїх коронованих колег хіба що король Бельгії може пишатися тим, що на нього покладаються функції головнокомандувача збройними силами країни. Цікава особливість присутня

і у князівстві Монако, що являє собою карликову державу середземноморського узбережжя з вельми потужною економічною системою. Там монарха не просто поважають, а й фактично "обожнюють", оскільки саме він є гарантом незалежності Монако. Адже згідно до угоди 1918 р. між Монако та Францією, якщо правляча династія, яка перебуває при владі в Монако з 1297 р., припинить своє існування, Монако увійде до складу Франції як провінція. Законодавча влада в Монако належить невеличкому парламенту з 18 членів, а виконавчу владу здійснює ще більш скромний за чисельністю уряд. При цьому вони спираються на співпрацю та комунікацію з сувереном держави, повноваження якого є суттєвішими порівняно з його європейськими товаришами по короні.

Таким чином переконливо видно, що конституційно-монархічний устрій держав світу є не тільки втіленням старовинних історичних традицій, що присутні у кожній країні з тривалим досвідом незалежності, а й запорукою політичної стабільності. Особливо класичним зразком в цьому відношенні є Велика Британія, що є впливовою світовою державою з високоякісною системою освіти, пенсійного забезпечення, потужним флотом та ядерним потенціалом з засобами його доставки, і в своєму економіко-політичному розвитку спирається на давні історичні традиції, уособленням яких є монарх та його родина.

Так, політична система Великої Британії дозволила цій державі встояти та не похитнутися під час національно-визвольних заворушень у Європі, які мали місце у середині XIX століття та охопили фактично усі великі європейські монархії, окрім британської. Зберегла свою державність та королівську владу Велика Британія і після Першої світової війни, яка зумовила зникнення з політичної карти світу чотирьох великих імперій разом з їхніми правлячими режимами.

Монархи західноєвропейських країн протягом XX століття уміли влучно вгадувати народні настрої, через що підкріпили свою історичну вагу власним державницьким авторитетом, який дозволяє суверенам бути справжніми символами своєї нації та єднаючою силою для своїх держав. Для азійських країн монархія є важливим елементом національної самосвідомості та предметом розуміння своєї ідентичності.

Вивчаючи політичний устрій іноземних країн будемо свідомі мети такої роботи – запозичення досвіду інших держав світу щодо вирішення нагальних актуальних питань трансформації державного урядування нашої країни. Звісно ж, досвід монархічного правління не є для України прийнятним, адже наша держава не має ані тривалою історичного досвіду самостійного існування, ані дворянсько-монархістський традиції. Натомість механізми парламентсько-урядової комунікації у державах конституційно-монархічного устрою та їхнє мистецтво інтеракції опозиційних сил з владною більшістю є вельми прийнятним прикладом для наслідування в нашій державі.

1. Шаповал В. М. Монархія конституційна // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: "Укр.енцикл", 2001. Т. 3. 2. Шаповал В.Н. Сравнительное конституционное право. Киев : Княгиня Ольга, 2007 – 413 с. 3. Шаповал В.Н. Британская конституция : Политико-правовой анализ / В. Н. Шаповал Киев : Лыбидь, 1991. 4. Бурова И. И. История Англии. Абсолютная монархия. – 2.изд., испр. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 224 с. 5. Бурова И. И. История Англии. Парламентская монархия. – 2 изд., испр. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 224с. 6. Кинель К. Г. Монархия Таиланда. Титулы и награды. – М. : Вече, 2006. – 302 с. 7. Hayton, David W., The House of commons, 1690-1715. Cambridge : Cambridge univ. press for the History of Parliament trust, 2002. 8. Шаповал В. М. Великобритания // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: "Укр.енцикл", 1998. Т. 9. Бредбері Д. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2005. 10. Шаповал В. М. Великобритания // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: "Укр.енцикл", 1998. Т. 11. Бредбері Д.

Палата громад // Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2005. 12. Чернінко І. Зовнішньополітична позиція Великої Британії після виборів до Палати громад // Актуальні проблеми міжнародних відносин, вип. 54, Ч. II, 2005. 13. Чернінко І. Нашадки Вітангемотів. у пошуках оптимального реформування Палати лордів Великої Британії // Зовнішні справи, 2007, № 10. 14. Чернінко І. П. Реформування Палати лордів Великої Британії в контексті політики лейбористського уряду Тоні Блера. – К.: Інститут української археографії та джерелоз-

навства ім. М.С. Грушевського, 2006. 37 с. 15. Алексеев Н.А. Палата лордов британського парламенту. От суда короля Едварта до революції прем'єра Т.Блэра (825-2003 гг.). М.: Бек, 2003. 420 с. 16. Відповіді на 100 запитань про Сполучене Королівство. – К.: Посольство Великої Британії в Україні, 2001. 17. Шаповал В.М. Іспанія // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: "Укр.енцикл.", 1998. Т. 2. 18. Шаповал В.М. Люксембург // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: "Укр.енцикл.", 2001. Т. 3.

Надійшла до редколегії 12.09.11

О. Коппель, д-р іст. наук, О. Пархомчук, д-р політ. наук

ПРОСТІР І ЧАС В ЦИВІЛІЗАЦІЙНІЙ ДИНАМІЦІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена важливій науковій проблемі – концептуально-теоретичним засадам дослідження цивілізаційної динаміки України. Піддається науковому аналізу хронотопічна цивілізаційна динаміка України. Особливу увагу приділено ролі та місцю України в міжцивілізаційних відносинах в контексті системної еволюції міжнародних відносин.

The article examines the problem of chronotopology analysis of the civilization dynamics of Ukraine. The issue of identification of Ukraine among other civilizations of the world has gained its importance due to the two aspects: the inner one – Ukraine become independent and began her own foreign policy; and the external one – changes in the situation on international arena. In the context of international relations subjectness problem, the concept of civilization becomes a dominating historical and sociological category.

Важливим елементом розробки зовнішньополітичної стратегії України є моделювання її місця та ролі в цивілізаційному просторі XXI століття, порівняльний аналіз цивілізаційних особливостей нових загроз безпеці. Розробка концептуальної моделі місця та ролі України в системі світових цивілізацій передбачає аналіз цієї проблеми з врахуванням диференціації поглядів сучасної цивіліології.

В світі, що глобалізується, ідентичність, як певна сума індивідуальних, соціокультурних, національних або цивілізаційних параметрів стає основним дискурсом як науки, так і повсякденного життя. Проблема ідентичності в процесі глобалізації включає визначення свого місця в світовому політичному просторі, цивілізаційну, культурну ідентичність. Вирішуючи проблему самоідентифікації, країни, як правило, відповідають на це питання в контексті своїх головних цінностей, їх відповідь обумовлюється як минулим, так і сьогоденням, релігією, мовою, історією, традиціями та суспільними інститутами. Люди приєднують себе до певної культурної, етнічної групи, релігійних громад, націй або (в широкому розумінні) до цивілізацій.

Для того, щоб отримати максимально об'єктивну уяву про ідентифікацію України, цю проблему доцільніше досліджувати за допомогою цивілізаційної теоретико-методологічної парадигми, з якої слід виокремити певний набір наукових методологій і методів. Їх застосування уможливує поглиблене розуміння складних явищ і процесів на тлі постійно зростаючої взаємозалежності. Саме складність і багатогранність проблеми зумовлює те, що її аналіз і визначення шляхів її розв'язання формуються у межах кількох суспільних наук, тобто як наслідок дослідження тих чи інших її аспектів та складових. Відтак події та процеси за такого підходу виступають у якості емпіричної основи дослідження явища.

Унікальність сучасної ситуації в світі полягає в тому, що прискорена глобалізація багатьох процесів у планетарному масштабі супроводжується одночасним посиленням рис своєрідності в розвитку регіональних людських спільнот.

В сучасній українській міжнародно-політичній науці з'явилося чимало досліджень, в яких аналізуються проблеми цивілізаційного устрою сучасного світу, динаміки розвитку цивілізацій. Цими проблемами плідно займаються українські вчені Ю.Павленко, Ю.Пахомов та інші [1]. Значна кількість досліджень як в зарубіжній, так і в українській цивіліології дає підстави стверджувати про сформованість базових принципів теорії цивілізацій [2]. В той же час майже поза увагою дослідників залишаються можливості використання цивілізаційного підходу

в міжнародно-політичній науці. Виходячи з того, необхідно зосередити увагу не тільки на внутрішній динаміці розвитку цивілізацій, так і на динаміці їхньої глобальної взаємодії, на формуванні цивілізаційної парадигми в теорії міжнародних відносин.

З'ясування ролі просторово-часових факторів в соціокультурній динаміці набуває особливого значення в умовах зміни уяви відносно простору та часу в умовах глобалізації. Глобалізація висуває нові вимоги до розуміння проблеми цивілізаційно-культурної ідентичності. Багато з цих проблем можуть бути вирішеними в межах просторово-часового, хронотопічного аналізу цивілізаційної динаміки.

В цивілізаційних теоріях світова історична соціальна динаміка представлена у вигляді зміни цивілізацій або змін в розвитку глобальної цивілізації, еволюції світових цивілізацій. Тому значна увага приділяється категоріям простору та часу. Для будь-якої цивілізації є притаманними просторово-часові характеристики, які відображають взаємозалежність культури та відповідного "місцерозташування" і визначають межі варіативності часових ритмів. Особливого значення набуває поняття "хронотопу" (від грец. місце і час) як взаємозв'язку просторових і часових відносин, який концентрує різні часові реальності, від людського життя до життя цивілізації [3]. Адже предмет уваги теорії цивілізації – не одна, будь-яка сторона людського буття, а сукупність усіх форм життєдіяльності того чи іншого суспільства – матеріальних, моральних, ідейних, культурних, релігійних в їх єдності та неподільності, розвитку та спадкоємності. Така сукупність розглядається як цивілізація в глобальному, світовому чи локальному розумінні.

Отже, цивілізація як об'єктивна реальність і як об'єкт дослідження має розглядатись в трьох різних вимірах, нерозривно пов'язаних один з одним за змістом, часом та простором – як глобальна, світова та локальна.

Глобальна цивілізація уособлює єдність людства, його спільної долі з історичного моменту неолітичної революції. В даному контексті цивілізація розглядається як визначена ступінь в розвитку суспільства і культури і тим самим є протиставленою дикунству та варварству.

Глобальна цивілізація не з'явилась одразу в завершеному вигляді. За X тис. років вона пройшла певні етапи розвитку, змінюючи внутрішню структуру. Теорія світових цивілізацій досліджує фази формування та розвитку глобальної цивілізації. Виокремлюються світові цивілізації, які змінюють одна одну: неолітична цивілізація (VIII-IV тис. до н.е.); ранньокласова цивілізація (кінець IV – початок I тис. до н.е.); антична (початок I тис. до н.е. – середина I тис. н.е.); середньовічна (VI –